

Tussenevaluatie bestuursafspraken Friese taal en cultuur 2013-2018

HOOFDSTUK 1: ALGEMEEN

Sinds het aangaan van de huidige Bestuursafspraken Friese taal en cultuur 2013 – 2018 (BFTC), hebben zich op het gebied van wet- en regelgeving een aantal belangrijke ontwikkelingen voorgedaan die de positie van de Friese taal en cultuur direct raken. Tijdens de totstandkoming van deze BFTC werden die ontwikkelingen al voorzien, zodat er in de huidige bestuursafspraken enerzijds een voorschot is genomen op het van kracht worden van de wet- en regelgeving en er anderzijds procedureafspraken zijn gemaakt over de implementatie van de uitkomsten van de parlementaire besluitvorming. Het gaat daarbij om de Wet gebruik Friese taal (ook wel Taalwet genoemd, met ingangsdatum 1 januari 2014), de wijziging van de Wet op het primair onderwijs (WPO), de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) en de Wet op de Expertisecentra (WEC) (ingangsdatum 1 augustus 2014) en de besluitvorming ten aanzien van de Mediawet.

Het Rijk en de provincie Fryslân hebben de afgelopen jaren dan ook intensief overleg gevoerd over bovengenoemde beleidsontwikkelingen, maar ook over andere politiek-bestuurlijke voornemens die consequenties (kunnen) hebben voor de positie van de Friese taal en cultuur. Belangrijke voorbeelden daarvan zijn de gemeentelijke herindelingen en grenscorrecties die in de afgelopen periode in Fryslân hebben plaatsgevonden (of waarvan de arhi-procedure is gestart), ontwikkelingen op het terrein van Cultuur, Wetenschap en de herziening van de gerechtelijke kaart. De bepalingen in de BFTC met betrekking tot beleidsvoornemens die consequenties (kunnen) hebben voor de positie van de Friese taal zijn daarom noodzakelijk en nuttig gebleken.

Als gevolg van het inwerking treden van de Wet gebruik Friese taal is het Orgaan voor de Friese taal opgericht. Dit onafhankelijk adviesorgaan heeft als belangrijkste functie het bevorderen van de gelijke positie van het Fries en het Nederlands in de provincie Fryslân. Daartoe kan het verschillende instrumenten inzetten: rapporteren en adviseren over en het ondersteunen bij de wensen, behoeften en beleidsontwikkeling in relatie tot de Wet gebruik Friese taal en het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. De Minister van Binnenlandse Zaken, het college van gedeputeerde staten en de Friese gemeenten die binnen het Friese taalgebied vallen, zijn de belangrijkste aanspreekpunten voor dit adviesorgaan.

Het Orgaan voor de Friese taal heeft in september 2014 besloten om voortaan de naam *DINGtiid* te gebruiken, gebaseerd op het historische begrip 'Ding' uit het oudfries recht. *DINGtiid* heeft sinds 2014 zes adviezen uitgebracht, die betrekking hadden op het gebruik van het Fries bij de Belastingdienst, de Rechtbank, het verdwijnen van een eurocommissaris voor minderheidstalen, de verhuizing van de Rechtbank Noord-Nederland van Leeuwarden naar Groningen, de toekomst van de regionale omroepen en het functioneren van de Wet gebruik Friese taal en de verbetering van de implementatie van die wet op alle overheidsniveaus.

HOOFDSTUK 2: ONDERWIJS

In de BFTC is voor het beleid inzake het Fries in het onderwijs vastgesteld dat:

1. het Rijk het algemeen onderwijs-, cultuur- en mediabeleid bepaalt en m.b.t. het Fries direct of indirect zorg draagt voor de naleving van het Europees Handvest;
2. de provincie Fryslân het beleid m.b.t. het Fries (binnen de kaders van de algemene onderwijsregelgeving) bepaalt en zorg draagt voor uitvoering hiervan;
3. het Rijk de provincie Fryslân middelen ter beschikking stelt om haar beleid ten aanzien van het Fries uit te voeren; daarmee zijn ook eigen middelen van de provincie gemeoid;
4. het beleid van de provincie m.b.t. het Fries en het algemene onderwijs-, cultuur- en mediabeleid van het Rijk elkaar waar mogelijk moeten versterken.

De basisinfrastructuur voor de doorgaande meertalige leerlijn wordt bekostigd vanuit Rijks-geld en autonoom geld van de provincie Fryslân. De provincie heeft door de toevoeging van dat autonome budget die infrastructuur de laatste decennia niet alleen in stand gehouden, maar ook verder versterkt. De BFTC geeft sturing en de verplichting tot inspanning voor de versterking van het (Fries in het) onderwijs in de breedte. Per artikel wordt in de BFTC duidelijk gemaakt van wie de inspanning te verwachten is op dat gebied, wat in zeer veel gevallen de provincie Fryslân is. Het gaat daarbij met name om de subsidiëring van de activiteiten van uitvoeringsinstanties, steunfunctie-instellingen en onderwijs- en onderzoeksinstanties op dit terrein in de voorschoolse periode, het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs en het MBO, maar ook om bijvoorbeeld het Fries in het curriculum van de Pabo's in Leeuwarden en de eerste- en tweedegraads lerarenopleiding Fries voor het voortgezet onderwijs.

Scholen in de provincie Fryslân zijn op basis van de WPO en de WVO verplicht om onderwijs in de Friese taal te verzorgen. Deze verplichting houdt in dat scholen hun leerlingen een zodanig programma moeten aanbieden dat daarmee aan de zogenoemde kerndoelen voor de Friese taal wordt voldaan. De kerndoelen zijn vastgelegd in het Besluit vernieuwde kerndoelen WPO en het Besluit vernieuwde kerndoelen WVO. Voor het primair onderwijs hebben de kerndoelen betrekking op attitude, luisteren, spreken, lezen, schrijven en taalbeschouwing. De kerndoelen voor het voortgezet onderwijs hebben een andere indeling, te weten: 1. Kerndoelen voor deelnemers in een tweetalige cultuur, 2. Kerndoelen voor leerlingen met het Fries als tweede taal en 3. Kerndoelen voor leerlingen met Fries als moedertaal.

In het tijdsbestek waar deze tussenevaluatie betrekking op heeft, hebben zich aangaande de kerndoelen van het Fries in het onderwijs een aantal belangrijke wijzigingen voorgedaan. Voorheen kon op basis van de WPO en de WVO uitsluitend volledige ontheffing (dus voor alle kerndoelen) worden verleend door Gedeputeerde Staten. Deze volledige ontheffing is in het verleden in uitzonderlijke gevallen verleend aan scholen in een overwegend Nederlandstalig gebied binnen de provincie Fryslân, bijvoorbeeld op de Waddeneilanden en in de gemeente Weststellingwerf. In 2010 heeft de Stuurgroep Hoekstra geadviseerd de WPO en de WVO zodanig aan te passen dat Gedeputeerde Staten de ontheffing van de verplichting Fries aan te bieden en alle gestelde kerndoelen te behalen niet alleen volledig, maar ook partieel te kunnen verlenen.¹ Dat advies is opgevolgd en op 1 augustus 2014 is de wijziging van de WPO en de WVO op dit punt inwerking getreden.² Daarnaast hebben Provinciale

¹ Advies van de Stuurgroep decentralisatie Friese taal van Rijk naar de provincie Fryslân (Stuurgroep Hoekstra), *Fries in het onderwijs: meer ruimte, regie en rekenschap voor de provincie Fryslân*, 2 juli 2010.

² Scholen voor speciaal onderwijs zijn niet verplicht om onderwijs in de Friese taal aan te bieden, en dus is de Wet op de Expertisecentra niet gewijzigd ten aanzien van de nieuw verkregen bevoegdheden van Gedeputeerde Staten van Fryslân.

Staten sinds die datum, naar aanleiding van hetzelfde advies, de bevoegdheid gekregen om de kerndoelen voor het vak Fries vast te stellen.

De wettelijke bevoegdheden geven de provincie de kans de kerndoelen, en de ontheffingen daarvan, beter af te stemmen op de onderwijspraktijk. Er is reeds begonnen met het opstellen en uitwerken van een nieuw ontheffingsbeleid (Taalplan Frysk genoemd). Naar aanleiding daarvan zal, indien nodig, gekeken worden naar de eventuele aanpassing van de inhoud van de kerndoelen. Landelijke ontwikkelingen met betrekking tot de kerndoelen voor andere schoolvakken, zoals onderwijs 2025, spelen daarbij natuurlijk ook een rol. Als de systemetiek van de kerndoelen voor andere vakken verandert, moet overwogen worden om de kerndoelen voor het vak Friese in die ontwikkeling mee te laten lopen.

Kader voor uitvoering Taalplan Frysk: Beleidsregel

Naar aanleiding van de wijzigingen in de WPO en de WVO is besloten dat er een beleidsregel moet worden opgesteld, waarbij rekening wordt gehouden met de nieuwste afspraken, bevindingen en inzichten met betrekking tot de Friese taal in het onderwijs. Met het vaststellen van deze beleidsregel wordt voldaan aan de verplichting uit de WPO en de WVO en wordt de rechtszekerheid gediend van ouders en scholen. Ter voorbereiding op de genoemde beleidsregel hebben Gedeputeerde Staten van Fryslân overleg gevoerd met o.a. het Fries primair en voortgezet onderwijs. De 'Beleidsregel voor het verkrijgen van ontheffing voor het vak Fries in het primair en voortgezet onderwijs' is op 27 juni 2015 in werking getreden.

Doel van het Taalplan Frysk

Verschillende rapportages, bijvoorbeeld het rapport van de Inspectie van het Onderwijs '*Tussen winsk en wurklikheid*' (2010), laten zien dat er een discrepantie is tussen de wettelijke verplichting tot het onderwijzen van het Fries en de uitvoering daarvan. Een substantieel aantal scholen voldoet minimaal aan de verplichting Fries onderwijs aan te bieden en op die scholen worden de kerndoelen die voor het vak Fries geformuleerd zijn niet (allemaal) behaald. Doel van het Taalplan Frysk is om voor alle scholen in Fryslân in kaart te brengen wat zij aan het Fries doen en in welke mate de kerndoelen al dan niet behaald worden.³ Scholen kunnen dan ontheffing aanvragen voor die kerndoelen die zij niet behalen. Daartoe zijn er verschillende ontheffingsprofielen opgesteld (zoals vastgelegd in eerder genoemde Beleidsregel), die gebaseerd zijn op de verschillende kerndoelen voor het Fries in het primair en voortgezet onderwijs.

Het verlenen van een tijdelijke (partiële) ontheffing doet recht aan de positie van het Fries in de regio waar de school staat en aan de wijze waarop het Fries in de praktijk onderwezen kan worden op elke individuele school. Op deze wijze wordt ook het formuleren en ondersteunen van ambities op het gebied van het vak Fries beter mogelijk, waardoor scholen gemakkelijker aan de kerndoelen Fries kunnen voldoen. Uitgangspunt bij het Taalplan Frysk is dan ook dat de (partiële) ontheffing een tijdelijke maatregel is in het kader van een groeimodel. Er wordt naar gestreefd dat scholen in het Friese taalgebied, waar het Fries de dagelijkse omgangstaal is, elke vier jaar steeds minder ontheffing nodig hebben. Daarom worden de ambities in de vorm van een ontwikkelingsperspectief van de school ook in de aanvraag meegenomen.

Procedure uitvoering Taalplan Frysk

De vaststelling van het niveau van het vak Fries vergt enige inzet van de school. Om de (administratieve) last voor de scholen zo laag mogelijk te houden, is gekozen voor een pro-

³ Met de inwerkingtreding van de 'Beleidsregel voor het verkrijgen van ontheffing voor het vak Fries in het primair en voortgezet onderwijs' (Provinciaal Blad Nr. 3671, 26 juni 2015), zijn eventueel eerder verleende ontheffingen komen te vervallen en zullen deze opnieuw moeten worden vastgesteld.

actieve benadering waarbij speciaal hiervoor aangestelde onderwijskundigen van het Educatief Centrum Noord en Oost (ECNO), verbonden aan de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden (NHL) bij de school in kwestie op bezoek komen om samen met de school het digitale formulier in te vullen.

Het schoolbezoek van de onderwijskundige duurt ongeveer anderhalf uur. De onderwijskundige gaat met de school, bij voorkeur in de persoon van de locatiedirecteur en de taalcoördinator (en tevens met de vakdocent Fries in het voortgezet onderwijs), in gesprek. De onderwijskundige zal gaandeweg op objectieve wijze een realistisch beeld schetsen van hoe de school aandacht besteedt aan het (vak) Fries in het onderwijsprogramma. Tevens wordt bekeken welke resultaten er voor het (vak) Fries behaald worden en welke ambities de school met betrekking tot het (vak) Fries voor de komende vier jaar heeft. Zo wordt de informatie verzameld die de onderwijskundige nodig heeft om het formulier Taalplan Frysk samen met de school in te vullen. De school kan het ingevulde formulier later eventueel gebruiken als basis voor het (verder optimaliseren) van het taalbeleid(splan) op de school.

Nadat het volledig ingevulde en ondertekende aanvraagformulier bij de provincie is binnengekomen, wordt de aanvraag beoordeeld. Na de beoordeling besluiten Gedeputeerde Staten, voor elke locatie, of er aan de school voor een periode van vier jaar een (partiële) ontheffing verleend wordt. Bij de beoordeling, hanteren Gedeputeerde Staten in elk geval de volgende twee criteria: a. Het beheersingsniveau van het Fries binnen de school(gemeenschap) en b. de feitelijke invulling van het onderwijs in het Fries.

Afstemming met Inspectie van het Onderwijs en koppeling aan MIF

De uitkomsten van het Taalplan Frysk worden gedeeld met de Inspectie van het Onderwijs. Zo weet de inspectie welke mate van ontheffing een school heeft en kan de inspectie voor elke school een eerlijk rapport opstellen over de kwaliteit van het vak Fries.

Een andere consequentie van het Taalplan Frysk is dat het gekoppeld wordt aan de Materiële Instandhouding Fries (MIF-gelden). Als het Taalplan Frysk van alle scholen in Fryslân bekend is, wordt de MIF gekoppeld aan de mate van ontheffing. Scholen die relatief veel aan het Fries doen, krijgen dan ook een relatief hoger bedrag toegekend uit het budget MIF.

Planning en vervolg Taalplan Frysk

Er zijn 428 basisscholen en 87 locaties voor voortgezet onderwijs in Fryslân (Dienst Uitvoering Onderwijs, januari 2016). In april 2016 zijn de eerste schoolbezoeken uitgevoerd. Naar verwachting zullen alle scholen op 1 december 2017 bezocht zijn.

Als het Taalplan Frysk van alle scholen bekend is, is er veel meer zicht op de verschillende facetten van het Fries in het onderwijs, bijvoorbeeld de vaardigheden van docenten, het gebruik en waardering van materialen en methoden en de verschillen in taalachtergrond van leerlingen. Dergelijke gegevens geeft de provincie Fryslân de mogelijkheid om het huidige beleid te evalueren en gericht te reviseren en/of nieuw beleid te ontwikkelen.

Daarnaast kan zodra het Taalplan Frysk van alle scholen bekend is, bekeken worden of de kerndoelen zoals die op dit moment voor het Fries geformuleerd zijn nog wel recht doen aan de onderwijspraktijk en de taalsituatie in de provincie. Tevens kunnen de inzichten die het Taalplan Frysk geeft, samen met de nieuw verworven wettelijke bevoegdheden tot het vaststellen van de kerndoelen Fries, leiden tot een revisie van de kerndoelen.

HOOFDSTUK 3: RECHTERLIJKE AUTORITEITEN, BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

Rechterlijke autoriteiten

De positie van de Friese taal in het rechtsverkeer is sinds het sluiten van de BFTC ook verankerd in de Wet gebruik Friese taal. Daarmee zijn de eerdere bepalingen ten aanzien van het Fries uit de Algemene wet bestuursrecht en de Wet gebruik van het Fries in het rechtsverkeer komen te vervallen.

Op 1 januari 2013 is de Wet herziening gerechtelijke kaart in werking getreden, die het aantal arrondissementsparketten in Nederland teruggebracht heeft van negentien naar tien. Die wet heeft als gevolg gehad dat het arrondissement Noord-Nederland een veel groter gebied bestrijkt dan waar de wettelijke bepalingen ten aanzien van het Fries in het rechtsverkeer op van toepassing zijn. Vanuit de provincie Fryslân bestaan er zorgen over het gebruik van het Fries in de rechtbank, onder andere ingegeven door een concrete casus: de behandeling van de rechtszaak over het dodelijk ongeval in de mestlo in Makkinga (zie <http://www.lc.nl/friesland/Rechtszaak-mestlo-toch-in-Almelo-21016229.html>).

Het recht van Friestaligen om hun taal te kunnen gebruiken in de rechtbank en het gerechtshof is minder vanzelfsprekend wanneer de rechtsgang buiten de provincie Fryslân plaatsvindt, is de ervaring. De Friestellige betrokkene voelt zich buiten de provinciale grenzen minder snel vrij om zich in het Fries te uiten, maar ook het feit dat andere betrokkenen het Fries dan vaker niet machtig zijn is van invloed op de keuze voor de taal bij de rechtsgang. De afweging om specialistische rechtszaken aan te brengen bij concentratierechtbanken leidt daarbij in de praktijk tot spanning met de wettelijke verankering van de taalrechten. Het feit dat er in beperkte mate beëdigde tolken Fries zijn die in dergelijke gevallen oplossing kunnen bieden, maakt dat er bij de provincie Fryslân de vrees bestaat dat die verankering in de praktijk slechts een theoretisch recht zal blijken. Dit vraagt aandacht in de resterende periode die de BFTC beslaat: in overleg met de betrokken partijen moet worden voorzien in een adequate oplossing. De monitoring van het gebruik van het Fries bij de rechtbank is recent opgepakt en moet daarom voortvarend worden opgepakt in de resterende periode van de huidige BFTC.

Bestuurlijke autoriteiten

Ook ten aanzien van het gebruik van het Fries met en door de bestuurlijke autoriteiten is het van belang te wijzen op het inwerking treden van de Wet gebruik Friese taal. De taalwet heeft de officiële positie van het Fries in de provincie Fryslân bevestigd, wat consequenties heeft voor de bestuursorganen die daar zijn gevestigd. De BFTC wijst daarbij in eerste instantie op het belang van het maken van afspraken om het Fries te borgen in het geval van een bestuurlijke herindeling. Sinds 2012 hebben er in Fryslân drie bestuurlijke herindelingen en één grenscorrectie plaatsgevonden. Met de gemeenten die daarbij betrokken waren is in november 2013 één 'Beleidsvereenkomst Fries taalbeleid' getekend door de gemeenten, het Rijk en de provincie. Daarmee gaven partijen invulling aan artikel 3.2 van de BFTC.

Het ligt in de rede dat in de tweede termijn van deze BFTC opnieuw een dergelijke beleidsvereenkomst Fries taalbeleid zal worden gesloten, met de gemeenten die in 2018 zullen herindelen (onder voorbehoud van de parlementaire besluitvorming). Dat betreft de gemeenten het Bildt, Franekeradeel, Leeuwarden, Leeuwarderadeel, Littenseradiel, Menameradiel en Súdwest-Fryslân. Het blijft een aandachtspunt om ook in die nieuwe gemeenten een sterk taalbeleid neer te zetten dat uitgaat van het bevorderen van de positie van het Fries. Op die manier hoeft de bestuurlijke opschaling geen negatieve consequenties voor de positie van het Fries te hebben.

In de Taalwet is in artikel 5 bepaald dat bestuursorganen in de provincie taalplannen en -voorschriften vast dienen te stellen. Tot nu toe heeft alleen de provincie Fryslân aan beide verplichtingen voldaan. Van de gemeenten heeft alleen Súdwest-Fryslân nieuw taalbeleid vastgesteld, bij Leeuwarden en De Fryske Marren is het taalbeleid nog in ontwikkeling. Alle overige gemeenten hebben in min of meerdere mate nog bestaand taalbeleid dat al voor 2014 was vastgesteld. Aan de verplichting voor de bestuursorganen om een (op de nieuwe wetgeving gebaseerde) taalverordening vast te stellen voldoet momenteel nog geen enkele gemeente. Daarover zijn Rijk en provincie in gesprek met de gemeenten. In samenwerking met het taalbevorderingsinstituut Afûk is een digitale applicatie (Taalbeliedsmakker; <http://www.gemeentenenfrysk.nl/index.php?taal=nl>) ontwikkeld, waarmee gemeenten snel en adequaat basisdocumenten voor beide verplichtingen kunnen krijgen.

Ook met andere bestuursorganen, zoals het Wetterskip Fryslân en de Veiligheidsregio Noord-Nederland, zijn er gesprekken geweest over de noodzaak van taalbeleid. De Meldkamer Noord-Nederland heeft daarbij na uitvoerig overleg het advies van de provincie overgenomen en het onderdeel 'taal' geïmplementeerd in het beleid. Met Wetterskip Fryslân zijn er eveneens gesprekken geweest, het waterschap kan net als de gemeenten gebruik maken van de applicatie van de Afûk. Het Fries bij de gedeconcentreerde rijksdiensten blijft evenwel een punt van aandacht, ook na de totstandkoming van de Wet gebruik Friese taal. Door de steeds verdergaande opschaling en een toenemende serviceverlening buiten de regio blijkt dat Friestalige klanten minder vaak in de eigen taal te woord kunnen, of zelfs mogen, worden gestaan. Enerzijds is die ontwikkeling begrijpelijk, omdat niet elke (landelijke) organisatie Friestalig personeel in dienst heeft. Anderzijds moet er het besef zijn dat die opschaling een heel negatief effect kan hebben ten aanzien van de taal die er gesproken kan worden, terwijl begrippen als 'de taal van de klant spreken' of 'dicht bij de klant staan' wel erg belangrijk zijn als het gaat om kwaliteit en het niveau van dienstverlening. Het Rijk en de provincie vinden het van groot belang om hier ruimhartig rekening mee te houden.

HOOFDSTUK 4: MEDIA

Door middel van een wijziging van de Mediawet is met ingang van 1 januari 2014 de bekostiging van de regionale omroepen overgegaan van de provincies naar het Rijk. Dat geldt ook voor de bekostiging van Omrop Fryslân (de regionale omroep van de Provincie Fryslân).

In 2015 verscheen er een plan van de Stichting Regionale Omroep Overleg en Samenwerking (hierna: ROOS) en de regionale omroepen dat beoogde de bestuurlijke slagvaardigheid van de regionale omroepen te versterken waarbij tegelijkertijd de regionale identiteit van die omroepen behouden blijft. De eerste stap in het vertalen van dit plan in wetgeving werd gezet met de wet tot wijziging van de Mediawet 2008 in verband met het toekomstbestendig maken van de publieke mediadienst. Dit heeft geresulteerd in de oprichting en aanwijzing van de Stichting Regionale Publieke Omroep (hierna: RPO) als samenwerkings- en coördinatieorgaan van de regionale omroepen. Dit betekent onder meer dat het bestuur van de RPO voor de regionale omroepen gezamenlijk en na goed overleg met die omroepen een concessiebeleidsplan vaststelt, een prestatieovereenkomst aangaat en een begroting vaststelt.

Verder is op 2 september 2016 besloten om een wetsvoorstel tot wijziging van de Mediawet, waarin een verdere herziening van het bestel van de regionale omroepen wordt geregeld, nog niet bij de Tweede Kamer in te dienen, maar aan te houden. Dit betekent onder meer dat de huidige regionale omroepen voorlopig hun eigen wettelijke positie en aanwijzing behouden. Een eerdere ingeboekte bezuiniging van € 17 miljoen per jaar voor de regionale omroepen gaat in op 1 januari 2017. Iedere regionale omroep moet daaraan bijdragen. Deze bezuiniging geldt dus ook voor Omrop Fryslân. Met de regionale omroepen is afgesproken dat bij het invullen van de bezuiniging de programmering en de redacties zoveel mogelijk zullen worden ontzien. Samenwerking tussen de regionale omroepen is daarom bij de invulling van deze bezuiniging cruciaal. Wanneer de regionale omroepen plannen voor verdergaande samenwerking willen realiseren, kan daarbij een beroep op de vergoeding van gemaakte frictiekosten worden gedaan.

Vanwege het aanhouden van het wetsvoorstel enerzijds, maar ook de bepalingen in hoofdstuk 4 van de BFTC anderzijds, werken Rijk en provincie momenteel aan een 'Bestuursafspraken Fries in de media 2016'. Het doel van deze afspraak is het waarborgen van de positie van het Fries in de media.

HOOFDSTUK 5: CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN

In het kader van de BFTC worden er voor de Friese culturele infrastructuur een aantal basisvoorzieningen in stand gehouden. Dat betreft het Friestalige toneelgezelschap Tryater, het provinciaal bibliotheek- en archiefinstituut Tresoar dat zich ook bezig houdt met de Friestalige literatuur, kunst- en cultuurorganisatie Keunstwurk, taalbevorderingsinstituut Afûk en de Fryske Akademy als wetenschappelijk instituut. Die organisaties vervullen een belangrijke rol bij de uitvoering van het provinciale beleid en het realiseren van de doelen die er op deze beleidsterreinen geformuleerd zijn. Daarnaast voorzien een aantal van hen (Tresoar, Tryater en de Fryske Akademy) in een basisbehoefte op het gebied waarin zij werkzaam zijn. Deze instituten worden gezamenlijk bekostigd door Rijk en provincie.

Fryske Akademy

De Fryske Akademy streeft een sterke profilering na op het snijvlak van wetenschap en maatschappij en heeft in de afgelopen jaren een aantal wezenlijke bijdragen geleverd in het kader van het Friese taal- en onderwijsbeleid. Voorbeelden daarvan zijn het ontwikkelen van digitale hulpmiddelen voor het schriftelijk gebruik van het Fries, een uitgebreid taalsociologisch onderzoek naar taalbeheersing, taalhouding, taalgebruik en identiteit van de inwoners van Fryslân (Taal yn Fryslân) en het gebruik van het Fries door jongeren op de sociale media. De Fryske Akademy bouwt ook mee aan het academisch klimaat in Fryslân door fundamenteel en toegepast wetenschappelijk onderzoek te doen naar de Friese taal, meertaligheid, taallen en de Friese geschiedenis en cultuur. Op deze wijze wordt geschreven, gesproken en historisch erfgoed toegankelijk voor wetenschap en maatschappij en worden digitale collecties en instrumenten ontwikkeld voor innoverend onderzoek.

De maatschappelijke relevantie van de Fryske Akademy is daarmee voor de provincie van groot belang en dat is recentelijk (eind 2015) ook onderkend bij visitatie van de Fryske Akademy door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, waar de Akademy deel van uitmaakt. De visitatiecommissie heeft een positieve beoordeling toegekend en heeft bovendien vastgesteld dat de Fryske Akademy een wetenschappelijke instelling is met kwaliteit, potentie en een groot maatschappelijk belang, dat goed toegerust is voor de toekomst. Naast diverse waarderingen zijn ook enkele aanbevelingen gedaan. De provincie is in gesprek met de Fryske Akademy om die aanbevelingen op de juiste wijze te implementeren in de komende beleidsperiode.

Tryater

Tryater is een professioneel theatergezelschap dat zich bezighoudt met het maken van voorstellingen voor jeugd en volwassenen in de Friese taal en met talentontwikkeling. De afgelopen jaren heeft Tryater Friestalige voorstellingen gerealiseerd voor volwassenen, familie en jeugd. Daarnaast ontwikkelt Tryater voorstellingen en activiteiten voor het onderwijs, zowel het primair en voortgezet onderwijs als de MBO's en HBO's, en zet zij in op talentontwikkeling via Jong Tryater en Satelliet. Tryater heeft de afgelopen jaren samenwerking gezocht met meerdere partijen om voorstellingen te maken, zoals het NNO, het Fries Museum, Milieufederatie, de Leeuwarder Courant e.a.

De reguliere voorstellingen van Tryater worden op verschillende plekken in de provincie gespeeld. Daarmee voldoet Tryater aan de gestelde voorwaarde van spreiding van voorstellingen in de provincie. Daarnaast speelt Tryater incidenteel buiten de provincie, waarbij de voorstellingen voorzien worden van Nederlandse boventiteling. De voorstellingen van Tryater zijn Friestalig of meertalig, bij uitzondering worden er voorstellingen alleen in het Nederlands gespeeld.

Jaar	Aantal producties	Aantal uitvoeringen	Buiten standplaats	Aantal school uitvoeringen	Aantal bezoekers (excl. onderwijs)
2013	21	125	91	141	62.179
2014	16	126	63	114	46.315
2015	11	460	330	250	53.805

Tryater gebruikt in zijn communicatie voornamelijk de Friese taal, met waar nodig een Nederlandse vertaling (zoals de website en de marketing buiten Fryslân).

De komende jaren gaat Tryater meer inzetten op globale politiek-maatschappelijke thema's betrokken op de eigen wereld. Daarnaast wil Tryater de focus van het Fries als minderheidstaal verschuiven naar het Fries in een meertalig perspectief.

Keunstwurk

Keunstwurk is een kenniscentrum voor de Friese kunst en cultuur en heeft een ondersteunende en adviserende functie. Keunstwurk heeft zich de afgelopen jaren bezig gehouden met verschillende kunst disciplines, zoals beeldende kunst, design, theater, dans, muziek en multidisciplinaire projecten. Keunstwurk adviseert over ontwikkelingen op het gebied van cultuureducatie, amateurkunst en de inzet van professionele kunst. Keunstwurk richt zich hierbij op verschillende doelgroepen: onderwijs, amateurverenigingen, vakdocenten, culturele en maatschappelijk organisaties en de overheid. Keunstwurk richt zich tevens op deskundigheidsbevordering van de amateursector, door cursussen en studiedagen aan te bieden.

De focus van Keunstwurk zal de komende jaren met name gaan liggen op ondersteuning van amateurkunst en cultuureducatie.

Tresoar, FLMD, It Fryske Boek

Op het gebied van de Friestalige literatuur vervullen Tresoar, het Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum (FLMD), (de activiteiten van voorheen) Stifting It Fryske Boek en het Nederlands Letterenfonds een belangrijke rol.

De Friestalige literatuur is van groot belang voor de Friese taal en cultuur in brede zin. Zij maakt er niet alleen onderdeel vanuit, maar is er ook drager van. Voor het voortbestaan, het onderhoud en uitbreiden van het Fries is Friestalige literatuur belangrijker dan dat Nederlandstalige literatuur dat voor het Nederlands is. Geschreven Fries is immers grotendeels afhankelijk van Friestalige literatuur, aangezien er relatief weinig Friese bulklectuur is.

In 2002 is Tresoar ontstaan en maakt het FLMD daar onderdeel vanuit. Tresoar wordt bestuurd vanuit de gemeenschappelijke regeling Letterhoeke, waarbij het Rijk, de provincie en het FLMD vertegenwoordigd zijn in het bestuur. Daarmee vervult Tresoar een belangrijke functie ten aanzien van de Friese literatuur, met name op het gebied van de kennis- en bewaarfunctie. De Stifting It Fryske Boek verzorgde tot en met 2009 activiteiten ten aanzien van productie, verkoop en promotie, maar toen deze stichting een jaar later ophield te bestaan, zijn die activiteiten grotendeels overgenomen door Tresoar. Een uitzondering daarop vormde de *Sutelaksje*, het verkopen van Friese boeken van deur tot deur. Het ophouden van die actie bleek in de afgelopen jaren grote gevolgen te hebben voor de verkoop van Friestalige boeken, in negatieve zin. In overleg met de provincie zijn er de afgelopen jaren diverse initiatieven ondersteund om de verkoop van Friese boeken te bevorderen. Nu de provincie vanaf 2017 een nieuwe beleidsperiode ingaat, is er besloten om het 'huis van de Friestalige literatuur, waarbij de taken met betrekking tot de kennis over en het bewaren van waarschijnlijk losgekoppeld worden van de promotie- en verkoopactiviteiten. Dat betekent dat de werk-

zaamheden zeker nog wel ingevuld zullen worden, maar dat die niet meer bij Tresoar zullen worden ondergebracht. Tresoar kan zich beter richten op de kennis- en bewaarfunctie, waar het het instituut in gespecialiseerd is. Op die manier wordt er in de resterende periode van de BFTC nog wel invulling gegeven aan de desbetreffende afspraken.

Voor wat betreft de digitalisering is door Tresoar in opdracht van de provincie het 'Deltaplan Digitalisering' opgestart. Dat plan betekent een substantiële impuls voor het digitale beheer en de beschikbaarstelling van cultureel erfgoed in Fryslân. Het project faciliteert de brede erfgoedsector (archieven, musea, monumentenzorg, archeologie, Omrop Fryslân, Fries Film Archief, e.a.). Tresoar is penvoerder van dit project in opdracht van de provincie Fryslân. Naast de eenmalige kwantitatieve impuls aan de digitalisering van erfgoed, wordt ook de structurele basis gelegd voor de infrastructuur die nodig is om de omslag van analoog naar digitaal duurzaam te kunnen borgen en ontwikkelen

Het Nederlands Letterenfonds

Het Nederlands Letterenfonds heeft wettelijke taken op het gebied van zowel de Nederlandstalige als Friestalige letteren. Vanuit die verantwoordelijkheid voeren de provincie en het Letterenfonds van 2013 - 2016 het project 'Books from Fryslân' uit. Om de Friese literatuur een groter podium te bieden dan alleen de provincie Fryslân, is samen met het Nederlands Letterenfonds en Tresoar de brochure 'Books from Fryslân' met Friestalige titels ontwikkeld. Dat is gebeurd naar voorbeeld van het succesvolle 'Ten Books from Holland and Flanders', waarmee de Nederlandse en Vlaamse literatuur in het buitenland wordt gepromoot op de Frankfurter Buchmesse. Zulke uitgaven trekken de aandacht van buitenlandse uitgevers. Ze functioneren als hulpmiddel voor buitenlandse uitgevers die op zoek zijn naar literatuur uit andere landen/gebieden om een vertaling uit te brengen in eigen land. In 2016 zijn Nederland en Vlaanderen 'Schwerpunkt' en in dat kader investeert de provincie extra om de Friestalige literatuur op een bijzondere wijze in Frankfurt te presenteren. Er zijn in de afgelopen periode al meerdere uitgevers geweest die zich vanwege 'Books from Fryslân' geïnteresseerd hebben getoond in de Friestalige literatuur. Zo zal een Engelse uitgever een bloemlezing uitgeven ten aanzien van het Fries, van de oudste Friese teksten tot aan de modernste literatuur.

Afûk

Het taalbevorderingsinstituut Afûk is een zeer belangrijke organisatie voor de provincie als het gaat om de uitvoering van taalbeleid. De activiteiten van de Afûk vallen uiteen in taaloverdracht, taalpromotie en cultuuroverdracht. Naast het verzorgen van een breed scala aan Friese taalcurricula, is de Afûk met name van belang als het gaat om specifieke projecten en het Fries in het onderwijs. Zo verzorgt het instituut al negen jaar de zogenaamde 'Praat mar Frysk-kampanje'; een bewustwordingscampagne over de rol en de waarde van de Friese taal in Fryslân. Die campagne heeft naast bewustwording ook al doel om drempels te slechten daar waar het het gebruik van het Fries betreft, het vergroten van de (permanente) zichtbaarheid van het Fries én de emancipatie van het Fries en de gebruikers ervan. De naamsbekendheid zit zo rond de 70% en daarmee is zij van grote waarde. Naast Praat mar Frysk voert de Afûk ook andere projecten uit die de domeinen van de BFTC raken. Voorbeelden hiervan zijn *Frysk yn 'e soarch* (Sociaal en economisch leven), het uitgeven van het tijdschrift *Heit en Mem* voor wat betreft het belang van meertaligheid (onderwijs) en *Gemeenten en Frysk* (Bestuurlijke autoriteiten).

HOOFDSTUK 6: ECONOMISCH EN SOCIAAL LEVEN

Fries in het sociaal en economisch domein

Ten aanzien van het Fries in het sociaal en economisch domein is er de afgelopen jaren goede voortgang geboekt. De provincie heeft volop geïnvesteerd in het project *'Frysk yn 'e soarch'* en op dat gebied zijn er belangrijke vorderingen gemaakt. Zo is er middels twee onderzoeken in kaart gebracht wat het belang is van de moedertaal van klanten of patiënten in zorgsituaties. Uit het onderzoek *'hokker taal prate jo'* (welke taal spreekt u) dat in 2013 is uitgevoerd onder zorgvragers, bleek dat 92% het zeer op prijs stelt om in de zorg hun eigen taal te kunnen spreken. Bijna de helft (48%) gaf aan dat ze het liefst altijd hun moedertaal gebruiken, ook in medische gesprekken. In dergelijke situaties spelen emoties vaak een hele belangrijke rol, waar men zich het liefst in de eigen taal uitdrukt. Ook het onderzoek *'Multilingualism in nursing homes in Friesland'* (2014) bevestigt het gebruik van de moedertaal in de zorg. Het blijkt dat het Fries heel veel gebruikt wordt in verpleegtehuizen en het taalbewustzijn is vaak vrij groot. Toch zijn er aan de hand van dergelijke onderzoeken nog punten voor verbetering, zoals het concretiseren van de dagelijkse praktijk in het beleid van de zorgcentra. Uiteraard wordt er aan de hand van bovenstaande uitkomsten ook bij de zorgopleidingen steeds meer aandacht geschonken aan het belang van de moedertaal van de patiënt. De resultaten van de onderzoeken en meer informatie is te vinden op www.datwiedoesa.nl

Op basis van dergelijke onderzoeken zal ook de resterende periode van de huidige BFTC worden geïnvesteerd in Fries in de zorg. Dat geldt dan niet alleen voor zorg in brede zin, maar ook specifiek in de ouderenzorg, de aandacht van het belang van meertaligheid bij jonge ouders, in het speciaal- en beroepsonderwijs enz. Op het gebied van communicatie en voorlichting, maar bijvoorbeeld ook als het gaat om taalspecifieke zorgvoorzieningen (Fries-talige testen bij dementie of depressie bijvoorbeeld), valt nog een hoop voortgang te boeken.

Vanuit de Praat mar Frysk-campagne is er de afgelopen jaren veel aandacht geweest voor de rol van het Fries in het economisch- en bedrijfsleven. Dat gold niet alleen voor het regionale midden- en kleinbedrijf, maar ook voor grotere ketens of multinationals van buiten de regio. Ook daar zal de komende jaren verder in geïnvesteerd worden. Tevens zal de provincie Fryslân een onderzoek instellen naar het belang en de meerwaarde van meertaligheid voor het economisch leven. Veelal wordt gedacht dat het gebruik van het Fries in het contact met de klant of in de openbare ruimte, schadelijk zou zijn voor de economie terwijl het nooit is aangetoond en het tegendeel waar lijkt te zijn. Een onderzoek moet hier meer duidelijkheid in verschaffen, als basis voor toekomstig beleid.

HOOFDSTUK 7: GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELINGEN

NPLD

De Provincie Fryslân is één van de 13 leden (full members) van de NPLD (*Network to Promote Linguistic Diversity*): regionale overheden met taalbeleid voor één of meer minderheidstalen. De NPLD kent ook meer dan 25 NGO's die werkzaam zijn op het gebied van de regionale talen of minderheidstalen als "associate members". Vanuit Fryslân zijn zowel Mercator (Fryske Akademy) als het EBLT (*Europeesk Buro foar Lytse Talen*, het Europees Bureau voor Kleine Talen) associate member. Het EBLT vertegenwoordigt meer dan 20 organisaties die actief zijn voor het Fries, maar ook organisaties die zich inzetten voor Friese streektalen (het Bildts) en het Nedersaksisch. Het NPLD is actief op de deelgebieden van Onderwijs & Onderzoek, ICT-ontwikkelingen, de link tussen taal en migratie en de link tussen taalverscheidenheid en de economische ontwikkelingen. Het NPLD werkt nauw samen met andere Europese organisaties zoals de Raad van Europa, met name het secretariaat van het Europese Handvest en het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden; de EFNIL (Federatie van Organisaties van nationale talen in Europa); FUEN (zuster-organisatie van etnische minderheden) en META-Net op het gebied van taaltechnologie (ICT-tools).

In 2013 is de *European Road Map for Linguistic Diversity* in eerste versie gepresenteerd door de toenmalige president van de NPLD, de Friese gedeputeerde De Vries, in het Europese Parlement in Brussel. Na uitvoerige consultatie is de uiteindelijke versie gepresenteerd in november 2015 in de Intergroep voor Traditionele Talen en Culturen van het Europees Parlement in Straatsburg en aan de Europese Commissie. Op 14 juli 2016 is de Road Map besproken met EU-Commissaris Tibor Navracsics in Brussel. Bij deze gelegenheid heeft de Euro-Commissaris zijn steun aangeboden bij de implementatie van de Road Map, juist omdat de doelen ervan overeenkomen met het EU-beleid. Het betreft met name Onderwijs (Erasmus-plus) en Language Technologies (ICT).

Het YEN (Youth of European Nationalities) is een zelfstandige en onafhankelijke jongerenorganisatie, die vanouds goede betrekkingen onderhoudt met zowel de FUEN als met het NPLD op het gebied van meertaligheid. Het Friese FYK (*Frysk Ynternasjonale Kontakt*) is lid van het YEN en heeft in 2013 het Paas-congres in Fryslân georganiseerd waar jonge mensen (tot 35 jaar) met elkaar relevante onderwerpen bespreken en van elkaar leren. .

In 2016 zijn voorbereidingen getroffen voor de versterking van culturele contacten tussen Fryslân en Ost-Friesland en Nord-Friesland (Duitsland) in de vorm van een cultureel verdrag of 'Vereinbarung'. Een dergelijk verdrag kan een goed bijdrage leveren aan de intensivering en de institutionalisering van de bestaande interfriese contacten. Tevens zijn er in 2015 en 2016 contacten gelegd tussen de provincie en de Ostfriesische Landschaft in Aurich, om samenwerkingsmogelijkheden te verkennen op het gebied van onderwijs en cultuur.

Mercator Europees kenniscentrum voor meertaligheid en taalleren

Mercator heeft in de afgelopen BFTC-periode veel verschillende nieuwe regionale dossiers gepubliceerd. Die dossiers beschrijven en inventariseren de rol van de minderheidstaal in het onderwijssysteem en worden frequent gebruikt als basismateriaal voor verder onderzoek. De volledige serie van dossiers (intussen zijn meer dan 40 taalsituaties beschreven) zijn online te downloaden en daar wordt volop gebruik van gemaakt; in 2015 zijn er ruim 30.000 downloads geweest.

Mercator voert ook regelmatig internationaal vergelijkende studies uit, bijvoorbeeld een onderzoek naar de status van (nog) niet formeel erkende talen in Europa. Het onderzoek naar

sociale media & taal in Fryslân heeft internationale vertakkingen en heeft geleid tot een internationaal wetenschappelijk congres over dit thema. Recent heeft de Europese Commissie gevraagd een vergelijkende studie tussen 10 landen uit te voeren naar de situatie van regionale talen en minderheidstalen in het onderwijs in Europa (verwacht in december 2016). Mercator werkt met talloze instituten, universiteiten en experts samen, veelal in Europa maar ook daarbuiten. Zo heeft het een nauwe samenwerking met het SOAS (School for Oriental and African Studies, onderdeel van het UCL) in Londen. Sinds 2007 organiseren zij samen jaarlijks een expert seminar. Deze samenwerking is in 2012 formeel vastgelegd en ondertekend in Leeuwarden.

Mercator en Fryske Akademy zijn in 2015 een officiële samenwerking aangegaan met de Baskische Taal Academie (Euskaltzaindia). Dit wordt voorzien als een begin van een Europees netwerk van taalacademies. De taalacademie uit Galicië heeft reeds aangegeven graag lid van dit netwerk te willen worden. Mercator is sinds 2014 lid van LANGSCAPE, een netwerk van universiteiten die zich vooral bezig houdt met meertaligheid, taal onderwijs en docenten training. In 2017 wordt het jaarlijks congres van dit netwerk in Leeuwarden georganiseerd.

Sinds 2012 heeft Mercator verschillende internationale projecten uitgevoerd, bijvoorbeeld op het gebied van Life Long Learning. Het Mercator Kenniscentrum is de lead-partner van het Mercator Europees Netwerk (sinds 1987), hierin werken 5 partners samen. Dat zijn: de universiteit van Wales, de universiteit van Barcelona, de universiteit van Stockholm en het Research Institute for Linguistics in Boedapest. Mercator heeft regelmatig studenten en stagiaires over de vloer, van de regionale hogescholen en universiteiten maar ook via de Europese Erasmus programma's.